

Empirijsko utvrđivanje simbola grada

Dean Ajduković

Filozofski fakultet, Zagreb

Dinka Čorkalo

Filozofski fakultet, Zagreb

Sažetak

U radu su prikazani rezultati empirijskog utvrđivanja gradskih simbola primjenom metode vizualne simulacije realne okoline. Konceptualnom analizom predodžbe velegrada na primjeru Zagreba, kao i analizom sadržaja turističkih monografija i vodiča po gradu, definirano je sedam dimenzija predodžbe grada koje su ilustrirane pažljivo odabranim nizom dijapozitiva u boji. Ispitane su dvije skupine ispitanika (»stručnjaci« i »laici«), a od njih se tražilo da za svaki prizor procijene u kojem je stupnju karakterističan za Zagreb. Unutar svake dimenzije utordeni su visokokarakteristični prizori (»simboli«) i niskokarakteristični prizori (»nesimboli«). Sličan je postupak proveden i na razini čitavoga niza od 88 prizora. Pokazalo se da se ispitane skupine razlikuju u svojim procjenama karakterističnosti na samo dojemima dimenzijama (Arhitektura te Zdravstvo i školstvo), pa se čini da profesionalna usmjerenost ovih skupina određuje i razlike u njihovim procjenama. Dobiveni rezultati razmatrani su i uspoređeni s rezultatima drugih, uglavnom stranih, istraživanja.

Glavne riječi: dimenzije predodžbe grada, laici, metoda vizualne simulacije, predodžba grada, simboli, stručnjaci

UVOD

Istraživanja opažanja svakodnevne realne okoline nastoje odgovoriti na pitanja kao što su: kako ljudi reagiraju na različite vrste okoline, prema kakvoj okolini ljudi pokazuju veću sklonost, postoji li nešto univerzalno u takvim preferencijama, mogu li se definirati neke temeljne dimenzije koje su odgovorne za opažanje, evaluaciju i preferencije okoline, je li ih moguće kvantificirati i mjeriti. Odgovori na ova pitanje, općenito govoreći, traže se tako da se ljudima prikazuju prizori različitih okolina i od njih se traži da na brojčanim skalama procijene stupanj prisutnosti nekog elementa, npr. sviđanja u svakom prizoru. Procjene se zatim mogu odgovarajućim statističkim postupcima povezati s objektivnim karakteristikama prizora. Na taj se način može utvrditi koliko pojedina osobina okoline pridonosi njezinoj opaženoj kvaliteti ili utvrđenoj preferenciji. Nasuprot takvom kvantitativnom pristupu, primjenjuje se i kvalitativna analiza opisa koje daju ispitanici o onomu što vide. Ovakvim se pristupom mogu dobiti podaci o značenju okoline za pojedinca ili za skupinu ljudi. Takva su istraživanja, međutim, relativno rijetka, uglavnom stoga što je to mukotrpan posao. Još je rjeđe kombiniranje kvantitativnog i kvalitativnog pristupa (npr. Schroeder, 1991). No kvalitativni podaci pružaju osnovu za analizu opažene okoline s obzirom na tri međusobno povezane komponente: identitet, strukturu i značenje. Opažać u nekoj okolini identificira ono što je razlikuje od drugih okolina, odnosno ono što je karakterizira kao posebnu jedinicu s određenim stupnjem identiteta.

Međusobni prostorni odnosi objekata kao i njihov položaj prema opažaču čine strukturu okoline. No okolina za opažača ima redovito određen smisao i značenje. Ono može biti praktično i emocionalno. Značenje koje pripisujemo okolini, prije svega izgrađenoj, Hersberger (1972) smatra bitnim ne samo u procesu opažanja nego ga drži i važnom determinantom ponašanja i emocionalnog doživljaja. Opaženi objekti imaju značenje za opažača zato što pružaju informacije vlastitom i tuđem ponašanju o onomu što se dogodilo ili će se tek zbiti, pripadaju logičnim kontekstima i imaju svoj identitet koji nadilazi jednostavne fizičke osobine (Pennertz i Elsinga, 1990). Značenje nije sadržano u samim elementima izgrađene okoline nego ga određuju i atribuiraju ljudi. Tako su Craik i Appleyard (1980) pokazali da ljudi, na osnovi opaženog izgleda okoline, ne samo da donose odluke o vlastitom ponašanju nego zaključuju i o ponašanju drugih ljudi, kao i o karakteristikama te okoline. Russel i Ward (1981) navode da ljudi pridaju značenje mjestima i objektima slično kao što to čine s riječima, tako da značenje okoline ne ovisi samo o njezinim fizičkim obilježjima nego i o nizu asocijacija koje ona pobuđuje. Značenja mogu, ali i ne moraju, biti zajednička promatračima – korisnicima. Razlika u iskustvu uzrokovat će i razlike u značenjima koje ljudi pridaju okolini. Postoje u osnovi dvije kategorije značenja pripisanog izgrađenoj okolini: reprezentativno ili »objektivno« značenje, koje je eksterno u odnosu na osobu, i subjektivno značenje, izraženo kroz stavove, emocije, evaluacije itd. Dok ovo prvo u većoj mjeri ovisi o onom dijelu pojedinčeva iskustva koje je zajedničko skupini kojoj on pripada, drugi tip značenja znatno je ovisniji o jedinstvenom iskustvu svake individue.

Kevin Lynch (1966) prvi je pokazao da se u prostornim predodžbama urbane sredine (tzv. »kognitivnim mapama«) može razlikovati nekoliko vrsta elemenata strukture: putovi, bridovi, četvrti, raskršća i orijentiri. Osnovna perceptivna karakteristika pojedinog strukturalnog elementa, npr. orijentira, jest jedinstvenost, pri čemu je kontrast elementa prema njegovoj pozadini važan činitelj. No utvrđeno je da se ti elementi razlikuju i po nekim drugim obilježjima koja imaju individualno značenje. To pokazuje da je struktura okoline prepletena s dimenzijama značenja. S druge strane, to pridonosi stvaranju jedinstvenog identiteta neke okoline, njezinog dijela ili objekta u njoj.

Asociranje određene djelatnosti ili događaja s nekim objektom može mu pribaviti smisao oznake specifičnog značenja. Slično tome, i objekti koji sadrže visok stupanj identiteta mogu poprimiti smisao oznake određene okoline. Ovakve oznake zasićene su afektivnim i simboličkim značenjem. Ako je to značenje posebno istaknuto, takve se oznake mogu smatrati karakterističnim simbolima određene sredine.

Cilj je ove studije ispitati je li moguće identificirati oznake (jedne) urbane sredine koje se doživljavaju različito karakterističnima za tu okolinu. One oznake za koje se utvrdi da se opažaju posebno karakterističnima mogu se operativno smatrati simbolima. Te oznake-simboli posebno pridonose »atmosfera« grada, onome po čemu je on prepoznatljiv, drukčiji od ostalih sličnih gradova, po čemu se pamti. U praktičnom pogledu, po pozitivne simbole, vjerojatno se mogu otkriti i »negativni simboli« ili kritične točke u percepciji grada. Njihovim uklanjanjem mogla bi se poboljšati »slika« grada.

Na opažanje i predočavanje urbane okoline, uz njezinu strukturu i aktivnost opažača, djeluju i njegove individualne i skupne osobine, odnosno iskustvo. Ono je usko povezano sa značenjem koje korisnik pridaje okolini i s identitetom što ga određena okolina za njega ima. Profesionalno obrazovanje stručnjaka koji se bave okolinom jedna je od osobina za koju se pokazalo da ih razlikuje od laika kad je riječ

o percipiranju urbane okoline (Appleyard, 1977; Groat, 1982; Devlin i Nasar, 1989; Stamps, 1991). Ukoliko slične razlike postoje i u opažanju, odnosno stvaranju, oznaka grada i njegovih simbola, to valja uzeti u obzir prilikom uspostavljanja komunikacije stručnjaka i laika.

Zbog toga se ovim istraživanjem nastojalo (1) identificirati neke gradske prizore koji su procijenjeni u tolikoj mjeri karakterističnima da bi se mogli smatrati njegovim oznakama ili čak simbolima i (2) utvrditi razlikuju li se skupine ispitanika različite specifične i nespecifične naobrazbe (»stručnjaci« i »laici«) vezane uz okolinu, s obzirom na procjenu stupnja karakterističnosti pojedinih prizora.

METODA

U radu je primijenjena tehnika vizualne simulacije realne okoline projiciranjem dija-pozitiva u boji. Upotrebljivost fotografija ili dija-pozitiva kao zamjene za realnu okolinu provjeravana je niz puta u istraživanjima percepcije, pa se pokazalo da je valjanost ove tehnike visoka (Shuttleworth, 1980; Coeterier, 1983; Feimer, 1984; Steward i sur., 1984).

Istraživanje se sastojalo od dvaju dijelova: predispitivanja i odabira podražajnog materijala te od ispitivanja stupnja karakterističnosti prizora.

1. Odabir podražajnog materijala

Definiranje predodžbenih dimenzija

Predodžba urbane okoline vrlo je složen psihički doživljaj. Stoga je bitno pitanje koje dimenzije iz takva kompleksa treba odabrati kao reprezentativne za ispitivanje istaknutih elemenata predodžbe grada. Na temelju njih moguće je odabrati vizualne prizore iz realne okoline za koje se od ispitanika može tražiti da ih vrednuju.

U ovom je istraživanju Zagreb opisan pomoću nekoliko dimenzija koje se odnose na predodžbeno istaknuta područja gradskoga života. U odabiru tih dimenzija upotrijebljena su iskustva istraživanja doživljajnih karakteristika Istre (Ajduković i sur., 1988) te turistički vodiči i monografije o Zagrebu. Vodiči i monografije su profesionalno koncipirani prema cjelinama za koje se može smatrati da zahvaćaju predodžbeno istaknute dimenzije grada. Ovim je načinom u početku odabrano 10 dimenzija: (1) *Arhitektura*, (2) *Kultura*, (3) *Promet*, (4) *Privreda, industrija i trgovina*, (5) *Običaji, navike, sociodemografski faktori*, (6) *Rekreacija i zabava*, (7) *Turizam i gastronomija*, (8) *Zdravstvo*, (9) *Školstvo*, (10) *Odnos prema okolini i prirodi*.

Za odabir dija-pozitiva trebalo je svaku dimenziju operacionalno definirati, kako bi bilo jasno na što se ona odnosi, a potom odabrati prikladne prizore koji ilustriraju njezin sadržaj. Kao primjer, evo kako je definirana i opisana dimenzija *Arhitektura*. *Arhitektura* se odnosi na građevine, ulice i trgove različite starosti, arhitektonskog stila, funkcija i dijelova grada.

Početni odabir dija-pozitiva

Odabir prizora koji se prikazuju ispitanicima u pokusima s vizualnom simulacijom realne okoline posebno je osjetljiv metodološki problem jer se time usmjerava njihova percepcija. Zato je trebalo prikupiti mnogo dija-pozitiva. Vodeći računa o radnom opisu svake dimenzije, prikupljeno je oko 500 dija-pozitiva. Za njih je 6 procjenjivača nezavisno procijenilo koju kategoriju najbolje ilustriraju. Tako je odabrano 170 dija-pozitiva za koje je postojala potpuna suglasnost procjenjivača da dobro ilustriraju pojedinu dimenziju.

Daljnji korak vodio je računa o stupnju poznatosti svakoga prizora. To je bilo nužno kako bi se neutralizirao utjecaj stupnja poznatosti, jer ispitanici povoljnije vrednuju prizore koje poznaju (Nasar, 1980). Da bi se u svaku kategoriju mogli uvrstiti prizori različitoga stupnja poznatosti, 170 dijapozitiva procjenjivali su suci. Oni su procijenili stupanj poznatosti svakoga prizora na skali od 0 do 6, pri čemu je 0 značilo »prizor mi uopće nije poznat u vezi sa Zagrebom«, a 6 je značilo »prizor mi je vrlo dobro poznat u vezi sa Zagrebom«. Neki prizor bio je poznat, kako je definirano, ako ga je ispitanik sam vidio ili doživio, vidio ga na televiziji, u filmu, na slikama, ako je o tome čitao ili mu je netko o tome pričao. Dijapozitivi su prikazivani skupno, jedan po jedan, brzinom koja je omogućavala da svaki ispitanik dobro pogleda svaki prizor i upiše svoju procjenu.

Drugi dio predispitivanja proveden je nakon kraće pauze. U ovom dijelu od ispitanika se tražila procjena stupnja karakterističnosti svakog dijapozitiva na skali od 0 do 4. Redoslijed prezentacije dijapozitiva bio je jednak kao i u prvom dijelu. Karakterističnost je bila definirana kao ono što Zagreb čini prepoznatljivim, osebujnim, posebnim, po čemu se pamti, po čemu se taj grad razlikuje od drugih gradova koje poznajemo.

Osim toga, od sudaca su se tražili podaci o tome koliko dobro poznaju Zagreb, koliko dugo žive u Zagrebu, o mjestu gdje su proveli veći dio života, stupnju naobrazbe, spolu i dobi. Ti su podaci služili za provjeru kompetentnosti sudaca u procjeni prizora.

U prvom dijelu sudjelovalo je 23 suca, a u drugom 21 sudac. Od onih koji su sudjelovali u oba zadatka 6 je bilo muških, a 15 ženskih, prosječne dobi od 26 godina (u rasponu od 21 do 55 godina). Najveći broj sudaca (16) bili su Zagrepčani, dok 5 sudaca dulje od 3 godine živi u Zagrebu. Dakle, s obzirom na podatak o duljini života u Zagrebu, opravdano je pretpostaviti da suci poznaju grad. Sličan zaključak može se donijeti i na temelju samoprocjena poznavanja Zagreba. Ni jedan od njih nije procijenio da Zagreb uopće ne poznaje ili da ga poznaje slabo. Najveći broj ispitanika procijenio je da Zagreb poznaje prilično dobro, a manji broj da ga poznaje srednje dobro (6) i jako dobro (4).

Iz prikaza karakteristika sudaca vidi se da su suci bili kompetentni procjenjivači stupnja poznatosti i karakterističnosti prizora grada Zagreba.

Konačni odabir podražajnih prizora

Kriteriji postavljeni za konačan odabir dijapozitiva bili su: a) prosječne procjene poznatosti dijapozitiva unutar svake dimenzije trebaju pokrivati čitav kontinuum poznato – nepoznato. Na taj se način nastojalo neutralizirati djelovanje faktora poznatosti, tj. rasporediti ga više–manje ravnomjerno unutar kategorija; b) treba nastojati da u konačan niz uđu dijapozitivi u kojih je povezanost između procjena poznatosti i karakterističnosti po mogućnosti slučajna ili niska.

Konačno je odabran niz od 88 dijapozitiva u skladu s postavljenim kriterijima koliko god je to bilo moguće. Dijapozitivi su reprezentirali ovih 7 dimenzija predodžbe o Zagrebu: arhitekturu, kulturu, okolinu, usluge, običaje, zdravstvo i školstvo te promet. Broj dijapozitiva za pojedine dimenzije varirao je od 8 do 15. Kako se suci nisu složili u prizorima kojima se nastojala ilustrirati dimenzija grada kao privrednog središta te kao okoline koja omogućuje zabavu i rekreaciju i ima turističku dimenziju, te su kategorije, iako prvotno uključene, morale biti ispuštene iz daljnjeg istraživanja.

Za cijeli niz dijapozitiva izračunate su korelacije između procjena poznatosti i karakterističnosti dobivene od 21 suca. Prosječna korelacija bila je visoka ($r=0.836$,

$p < 0.01$), unatoč nastojanju da se poznatost i karakterističnost učine nezavisnima. Očito je da su te dvije dimenzije visoko povezane, bar na razini odabranog niza, te da ih je vrlo teško promatrati odvojeno.

2. Ispitivanje stupnja karakterističnosti prizora

Materijal

Odabrani niz od 88 dijapozitiva, do kojeg se došlo opisanim postupkom, dopunjen je sa 4 dijapozitiva snimljena u istarskom gradiću Grožnjanu. Njihovo umetanje u podražajni niz trebalo je poslužiti kao svojevrsna kontrola razumiju li ispitanici zadatak i pridržavaju li se upute. Ako je to tako, moglo se očekivati da njihove procjene karakterističnosti budu znatno manje od ostalih urbanih zagrebačkih prizora.

Ispitanici

Ispitivanje je provedeno na prigodnom uzorku od 278 studenata različitih studijskih grupa Sveučilišta u Zagrebu: »brucoši« psihologije tek upisani na studij (56), studenti 1. godine (21), studenti 3. godine (36) i studenti 4. godine (17) psihologije, »brucoši« socijalnog rada (51) i studenti 4. godine socijalnog rada (41), studenti 4. godine povijesti umjetnosti (27), studenti 4. godine arhitekture (29). Studenti psihologije i socijalnog rada (222) smatrani su »laicima« za pitanja okoline, dok su studenti 4. godine povijesti umjetnosti i arhitekture (56) smatrani »stručnjacima« za urbanu okolinu zbog svoga gotovo završenog profesionalnog školovanja.

Postupak

Ispitivanje je provedeno sa svakom grupom ispitanika zasebno u svibnju i listopadu 1989. godine. Dijapozitivi su projicirani jedan po jedan, brzinom koja je omogućavala ispitanicima da pogledaju svaki od prizora i da procijene koliko ga smatraju karakterističnim za Zagreb. Procjene su se davale na skali od 5 stupnjeva. Rezultat za pojedini prizor izražen je kao prosjek procjena svih ili nekih skupina ispitanika. Rezultat za pojedinu predodžbenu dimenziju bio je prosjek procjena za sve prizore koji tu dimenziju opisuju. To znači da veći rezultat pokazuje da su prizori u pojedinoj kategoriji procijenjeni karakterističnijima za Zagreb.

Osim ovih procjena, od ispitanika su se tražili i podaci o njihovoj dobi, spolu, samoprocjena poznavanja Zagreba na skali od 1 do 5, podatak o prethodnom urbanom iskustvu (izraženom preko mjesta u kojem je ispitanik proveo najveći dio života) te o duljini boravka o Zagrebu.

REZULTATI I RASPRAVA

1. Karakteristični prizori grada i njegovi simboli

Rezultati procjena stupnja karakterističnosti prizora unutar pojedinih dimenzija Zagreba izneseni su u *Tablici 1*. Prosječni rezultati (M), kako se može vidjeti, relativno su slični. U prosjeku, najkarakterističnijima su procijenjeni prizori u kategoriji *Kultura*, dok su najniže procjene karakterističnosti dobili prizori u kategoriji *Zdravstvo i školstvo*. Koeficijenti relativnog varijabiliteta pokazuju da je varijabilitet procjena više-manje podjednak u svim kategorijama i relativno malen. Činjenica da su svi ispitanici zajedno svaku od 7 dimenzija slično procijenili pokazuje da je podražajni niz dijapozitiva dobro uravnotežen po pojedinim dimenzijama. Jedino se u dimenziji *Kultura*

našlo nešto više prizora koji su doživljeni karakterističnijima nego u drugim dimenzijama, no ta razlika nije značajna ($t=2.03$; $p>0.05$).

Tablica 1 – Procjene karakterističnosti dimenzija grada Zagreba

Dimenzija	M	SD	Broj prizora	V%
Kultura	3.12	0.56	11	18
Običaji	2.68	0.65	11	24
Promet	2.99	0.60	11	20
Okolina	2.65	0.64	17	24
Arhitektura	2.71	0.63	15	23
Usluge	2.54	0.47	15	18
Zdravstvo i školstvo	2.52	0.64	8	25
Kontrola	0.97	0.19	4	20

M prosječna procjena prizora unutar dimenzije
 SD standardna devijacija procjena pojedine dimenzije
 V% indeks relativnog varijabilneta

Prosječna procjena 4 kontrolna prizora je niska ($M=0.97$), kao i varijabilitet rezultata ($V=20\%$). Na osnovi toga čini se opravdanim da smo te prizore uvrstili kao kontrolu. Rezultati pokazuju da je većina ispitanika razlikovala te prizore od prizora grada Zagreba, što ih čini skupinom dovoljno kompetentnih procjenjivača.

Budući da su »simboli grada« operacionalizirani kao prizori koji se procjenjuju osobito karakterističnima, do njih se, na temelju prikupljenih podataka, moglo doći na dva načina: unutar svake dimenzije (to su simboli za taj element predodžbe grada) i bez obzira na dimenzije (to su simboli grada općenito). Ovdje je učinjeno oboje. Prvo su unutar svake kategorije rangirani dijapozitivi prema prosječnoj procjeni karakterističnosti. S obzirom na to da je pojedine kategorije reprezentirao različit broj dijapozitiva, postavljen je kriterij da se 25% prizora koji su dobili najviše procjene smatra visokokarakterističnima, a 25% prizora koji su dobili najniže procjene niskokarakterističnima.

U dimenziji *Kultura* najviše procjene dobili su spomenik velikanu hrvatske književnosti A. Šeni (M=3.71; SD=0.67), koji je najveći dio svog života djelovao u Zagrebu i pisao o njemu, Koncertna dvorana »V. Lisinski« (M=3.63; SD=0.72), koja predstavlja središte glazbenih događanja u gradu, te još jedan spomenik, književniku A.G. Matošu (M=3.54; SD=0.89). Registrirajući dva navedena spomenika kao »simbole«, zanimljivo je spomenuti da su oba pomalo nekonvencionalnog izgleda. Važno je istaknuti da u ovoj kategoriji ni jedan prizor nije procijenjen procjenom nižom od 2 (»prizor je umjereno karakterističan«), pa se čini da ispitani predočavaju grad kao snažno kulturno središte. Prizori koji se nalaze na dnu po rangu također su relativno visoko procijenjeni (glagoljički spomenik, M=2.52; SD=1.23; spomen ploča J. Vlahoviću, M=2.45; SD=1.15; stari bunar u dvorištu palače Balbi, M=1.23; SD=1.05).

U dimenziji *Običaji i navike* najvišu procjenu (M=3.89; SD=0.37) dobio je prizor zdenca Manduševac na središnjem gradskom trgu, koji je postavljen prije nekoliko godina, pa je utoliko zanimljivije da je jedan relativno noviji objekt tako brzo stekao »status« simbola. Visoka procjena prizora prodavača cvijeća na gradskom trgu koji je s tim asociran (M=3.44; SD=0.79) dovoljno govori o tome da se trg s takvom namjenom predočava kao nešto što Zagreb razlikuje od drugih gradova. Zanimljivo je što je karakterističnim procijenjen i prizor prodavača pereca (M=3.07; SD=0.91), koji se tek odnedavno može ponovo vidjeti, a nekada je bio zagrebačka svakidašnjica.

Nekarakterističnima su procijenjeni prizori rublja na balkonima ($M=2.16$; $SD=1.07$), što je samorazumljivo, i prizor vrtova ispred nebodera jednoga novijeg stambenog naselja ($M=1.91$; $SD=1.22$). Čini se zanimljivim da taj prizor nije u predodžbi naših ispitanika osobitost Zagreba, možda zato što se javlja samo u rubnim (novim) gradskim naseljima ili pak možda stoga što ga se može naći i u mnogim drugim (prije svega manjim) gradovima našeg podneblja. Posljednji rang zauzeo je motiv sa Sajma cvijeća ($M=1.90$; $SD=1.13$), priredbe koja u predodžbi ispitanika nema identitet simbola, unatoč činjenici da se malen broj gradova može pohvaliti manifestacijama ovakvog karaktera i praćen je svake godine obilnom propagandom.

U dimenziji *Promet* visokokarakterističnim su procijenjeni uspinjača ($M=3.87$; $SD=0.45$), koja je sada turistička atrakcija, a u prošlosti grada Zagreba bila je osnovna prometna veza između Donjega i Gornjeg grada, te prizor tramvaja ($M=3.64$; $SD=0.64$) koji je izabran vjerojatno zbog svoje »gradske« plave boje. Idući je po rangu prizor parkirališta taksija ispred zgrade Glavnoga kolodvora ($M=3.39$; $SD=0.84$). Nekarakteristični prizori u ovoj kategoriji jesu velika gradska prometnica ($M=2.59$; $SD=1.16$), zgrada zrakoplovne kompanije, nekadašnjeg JAT-a ($M=2.20$; $SD=1.22$) i jedan prizor iz željezničkog prometa ($M=1.86$; $SD=1.04$).

Dimenzija *Korištenje okoline i odnos prema njoj* vrlo je heterogena s obzirom na »sadržaj« prizora koji su u nju ušli, što je posljedica pridržavanja apriornih kriterija pri odabiru dijapozitiva. Zbog toga karakterističnost trga na kojem se prodaje cvijeće ($M=3.36$; $SD=0.84$), klizališta ($M=3.25$; $SD=0.90$), obale rijeke Save ($M=3.21$; $SD=0.95$), devastiranih drvenih stuba ($M=3.19$; $SD=0.94$) te nekarakterističnost prizora poput dječjeg igrališta ($M=1.91$; $SD=1.29$), zabavnog parka ($M=1.89$; $SD=1.11$) ili panorame obronaka Medvednice ($M=1.55$; $SD=1.29$; $M=1.23$; $SD=1.05$) treba shvatiti uzimajući u obzir spomenuto ograničenje.

U dimenziji *Arhitektura*, najvišu procjenu ($M=3.91$; $SD=0.34$) dobila je zagrebačka katedrala. Ovaj prizor zauzima prvo mjesto ne samo u kategoriji arhitekture nego i u cijelom podražajnom nizu. Pogleda li se bilo koji prospekt Zagreba, neki turistički materijal, monografija grada ili kakav vodič kroz grad, upravo se zagrebačka katedrala nalazi u njima kao sveprisutna veduta. Zato je potpuno razumljivo što je ona i u predodžbi građana gradski simbol. Ona je u svom značenju vjerojatno spoj arhitektonskog djela, ali i povijesne i kulturne baštine grada Zagreba. Katedrala nije samo središnji crkveni objekt, kao što to nije ni Notre Dame u Parizu. Napokon, katedrala se vidi izdaleka pa i u tom pogledu ima obilježja orijentira u prostornoj predodžbi. Visoku procjenu dobila je jedna sasvim standardna novija stambena zgrada ($M=3.59$; $SD=0.64$). Vjerojatno su ispitanici u tom prizoru prepoznali često viđenu urbaniziranu okolinu novogradnji po kojoj Zagreb nije različit od drugih gradova, ali je to prizor koji se često susreće. Taj je slučaj ujedno i ilustracija visoke povezanosti poznatosti i karakterističnosti. To je ujedno i jedini prizor novoga dijela grada koji je procijenjen visoko karakterističnim. Dvije zgrade neoklasicističkog stila koji je čest u starim dijelovima grada, zauzele su 3. i 4. rang ($M=3.26$; $SD=0.93$; $M=3.21$; $SD=0.97$). Dakle, može se reći da su u dimenziji *Arhitektura* visokokarakterističnima procijenjeni predodžbeno vrlo salijentni objekti, koji u pogledu svojih osobina i značenja pridonose gradskom identitetu.

Nekarakterističnima su procijenjeni prizori za koje se teško može reći da su jedinstveni za Zagreb već da su to objekti kakvi se nalaze u svakoj urbanoj sredini (zgrada hotela ($M=2.34$; $SD=1.06$), obiteljska kuća ($M=2.29$; $SD=1.03$), stara kućna vrata ($M=1.95$; $SD=1.15$), stara kuća ($M=1.70$; $SD=1.25$).

U dimenziji *Usluga* karakterističnima su procijenjeni prizori Zagrebačkog velesaj-

ma, tradicionalne međunarodne privredne priredbe koji se održava već niz godina ($M=3.21$; $SD=0.89$), središnja gradska tržnica »Dolac« ($M=3.11$; $SD=0.99$), Duty Free Shop ($M=3.08$; $SD=1.05$) te kavana ($M=3.06$; $SD=0.94$). Svi su ti prizori ispitanicima predodžbeno istaknuti i vjerojatno asocirani s osobnim iskustvom. I u ovoj su kategoriji nekarakterističnima procijenjeni prizori koji se svakodnevno vide u urbanim sredinama, poput kongresne dvorane ($M=2.09$; $SD=1.14$), trgovačkog punkta ($M=2.05$; $SD=1.02$), restorana ($M=1.98$; $SD=1.11$), hotelske recepcije ($M=1.79$; $SD=1.00$).

U dimenziji *Zdravstvo i školstvo*, ispitanici su karakterističnima procijenili zgradu Rektorata ($M=3.85$; $SD=0.45$) te zgradu Nacionalne i sveučilišne biblioteke ($M=3.08$; $SD=0.99$). Ne karakterističnima su procijenili prizor interijera Sveučilišnog računskog centra ($M=1.97$; $SD=1.02$) i jedan od studentskih domova ($M=1.96$; $SD=1.33$). Kako se može vidjeti, sažimanje dimenzija zdravstva i školstva u jednu imalo je za posljedicu da ni jedan dijapozitiv s područja zdravstva nije bio predodžbeno istaknut.

Rezultati socioloških studija karakterističnih elemenata urbane fizionomije grada Zagreba (Lay i Čaldarović, 1979; Dakić i sur., 1989) djelomično se poklapaju s dobivenim rezultatima. Simboli koji se javljaju kao zajednički jesu zgrade poput katedrale, Koncertne dvorane »V. Lisinski« i Rektorata.

Iako smo pokušali dijapozitivima obuhvatiti sve bitne dimenzije predodžbe o gradu, prizori koji se u predodžbi naših ispitanika javljaju kao simboli pripadaju uglavnom užem gradskom središtu, odnosno njegovu starijem dijelu. Noviji dijelovi čini se da se ni po čemu ne ističu ili ne razlikuju od drugih sličnih gradova, pa tako objekti i funkcije tih gradskih dijelova nisu uspjeli steći status simbola, bar ne u predodžbi ovoga uzorka ispitanika.

Ako bismo željeli ustanoviti koji se prizori, općenito gledano, mogu smatrati simbolima grada Zagreba, onda su to oni koji su, bez obzira na dimenziju kojoj pripadaju, dobili najviše procjene karakterističnosti. S druge strane, najnekarakterističniji prizori jesu oni koji su, bez obzira na dimenziju kojoj pripadaju, dobili najniže procjene. Opisi prizora koji se među 88 dijapozitiva, na temelju dobivenih rezultata, mogu smatrati simbolima, odnosno »nesimbolima«, kao i njihove procjene karakterističnosti navedeni su u *Tablici 2*. Kriterij za svrstavanje prizora u općenito najkarakterističnije i općenito najnekarakterističnije bio je $M \pm 1.5 SD$. Na razini čitavoga niza od 88 dijapozitiva prosječna procjena karakterističnosti pojedinog prizora bila je $M=2.72$, a pripadajuće raspršenje $SD=0.607$.

Tablica 2 – Simboli i »nesimboli« grada Zagreba

Opis prizora	Rang	Procjena	Dimenzija
Katedrala	1	3.91	Arhitektura
Manduševac	2	3.89	Običaji
Uspinjača	3	3.87	Promet
Rektorat	4	3.85	Zdravstvo i školstvo
Spomenik A. Šenoi	5	3.71	Kultura
Tramvaj	6	3.64	Promet
Dvorana »Lisinski«	7	3.63	Kultura
Panorama Prekrižja	88	1.23	Okolina
Panoramā Šestina	87	1.55	Okolina
Stambene zgrade	86	1.70	Arhitektura
Recepcija hotela	85	1.79	Usluge

2. Procjene karakterističnosti prizora »stručnjaka« i »laika«

Stručnjacima su smatrani studenti 4. godine povijesti umjetnosti i arhitekture, jer se oni školuju za profesionalno bavljenje fizičkom okolinom. »Laike« su činili studenti 4. godine psihologije i socijalnog rada. Rezultat pojedinog ispitanika predstavljao je zbroj njegovih procjena karakterističnosti svih prizora unutar pojedine kategorije.

Provjeravanje postojanja razlika u stupnju poznavanja Zagreba, duljini boravka u Zagrebu i dobi (t-test) te spolu i prethodnom urbanom iskustvu (hi-kvadrat test) između grupe »stručnjaka« i »laika« pokazalo je da među njima nema razlika. Prema tome, eventualne razlike u procjeni karakterističnosti prizora mogu se pripisati utjecaju školovanja, odnosno tome je li procjenu davao »stručnjak« ili »laik«.

Tablica 3 – Usporedba procjena karakterističnosti »stručnjaka« i »laika«; rezultati t-testa.

		Stručnjaci	Laici
Arhitektura	M	40.14	37.31
	SD	7.148	9.361
	t=2.07; p<.05		
Zdravstvo i školstvo	M	18.16	20.10
	SD	4.272	5.115
	t=2.205; p<.05		
Kultura	M	33.51	33.32
	SD	5.305	6.038
	t=0.216; p>.05		
Okolina	M	41.91	44.33
	SD	8.724	9.448
	t=1.727; p>.05		
Usluge	M	34.09	36.40
	SD	7.895	9.759
	t=1.590; p>.05		
Običaji i navike	M	28.43	28.26
	SD	5.608	6.374
	t=0.146; p>.05		
Promet	M	27.54	28.67
	SD	5.233	5.896
	t=1.322; p>.05		

Usporedba prosječnih procjena karakterističnosti prizora za sedam dimenzija predodžbe o gradu pokazala je da razlike između skupina »stručnjaka« i »laika« postoji samo u dimenzijama *Arhitektura* te *Zdravstvo i školstvo*, dok u ostalih 5 dimenzija razlike nema. Činjenica da su »stručnjaci« zapravo posebno školovani upravo za arhitekturu potakla nas je da napravimo dodatne analize u toj dimenziji. Naime, provjereno je da li oni dosljedno procjenjuju sve dijapozitive iz ove kategorije karakterističnijima od skupine »laika«. Pokazalo se da razlike postoje u svih 15 dijapozitiva u korist »stručnjaka«, ali su one samo u tri slučaja bile statistički značajne. Ove je razlike moglo uvjetovati njihovo specifično znanje o arhitekturi, što se poklapa s podacima iz više stranih istraživanja. Pokazalo se da laici i stručnjaci različito percipiraju svoju okolinu

(Shuttleworth, 1980; Coeterier, 1983; Feimer, 1984; Steward i sur., 1984). Pokušavši razviti zajedničku skalu za procjenu arhitektonske okoline, Sarnoff (1969) i Collins (1969) primijetili su da su različite skupine ispitanika sklone različitom opažanju svoje okoline (prema Harison i Howard, 1980). Sternlieb je (1963) uočio sličan problem. Zato on drži da se istraživački pristupi trebaju koncentrirati ne toliko na dizajn okoline koliko na razumijevanje gledišta laika, odnosno korisnika te okoline. Niz dijapozitiva obuhvaćenih kategorijom *Zdravstvo i školstvo* procijenili su karakterističnijima »laici«. Moguće je da je na ovu razliku utjecao specifičan interes skupine »laika« za zdravstvo i školstvo jer je riječ o budućim socijalnim radnicima i psiholozima. Razmotrimo ponovno kakve su razlike na razini 8 dijapozitiva ove kategorije. »Laici« su 5 dijapozitiva procijenili karakterističnijima od »stručnjaka«, a ovi su dali veću procjenu samo jednom dijapozitivu. On predstavlja modernu zgradu jednoga doma zdravlja. Moguće je da su »stručnjaci« ovaj prizor opažali prije svega kao arhitektonsko rješenje, a ne kao objekt u zdravstvenoj funkciji. Kada se ima na umu činjenica da je arhitekt za ovaj projekt bio nagrađen, ta se pretpostavka čini još vjerojatnijom. Prema tome, u ovom slučaju dobiven je isti odnos kao u dimenziji *Arhitektura*. Na preostala dva dijapozitiva razlike u procjenama ovih dviju skupina ispitanika nisu bile značajne.

U preostalim dimenzijama (*Korištenje okoline, Usluge, Običaji i navike, Promet, Kultura*) razlike između »stručnjaka« i »laika« nije bilo. Čini se, dakle, da su razlike u procjenama karakterističnosti došle do izražaja samo u dimenzijama koje su povezane sa specifičnim interesom ispitanika. Taj interes i profesionalno školovanje očito donekle usmjeravaju njihovu percepciju i stvaranje predodžbi. Istodobno su takvi prizori »stručnjacima« općenito poznatiji, oni im vjerojatno pripisuju i specifično simboličko značenje, pa odatle i veće procjene karakterističnosti.

ZAKLJUČAK

Ovaj je rad pokušaj da se metodom vizualne simulacije realne okoline istraži tako kompleksna struktura kakva je predodžba simboličkih elemenata velikoga grada.

Na osnovi konceptualne analize predodžbe velegrada i analize sadržaja turističke literature o gradu definirane su dimenzije pomoću kojih se može opisati takva predodžba. Pažljivim izborom prizora nastojalo se svaku dimenziju ilustrirati dijapozitivima u boji. Ispitanici, studenti nekoliko studijskih grupa, procjenjivali su stupanj karakterističnosti svakoga prizora. Rezultati su pokazali da su prosječne procjene prizora za svaku dimenziju bile međusobno slične. Za svaku pojedinu dimenziju identificirani su visokokarakteristični i niskokarakteristični prizori. Prvi su proglašeni »simbolima« grada unutar pojedine dimenzije. Slično je učinjeno za sve prizore, bez obzira na to kojoj dimenziji predodžbe o gradu pripadaju. Među tako empirijski utvrđenim simbolima grada Zagreba nalaze se npr. katedrala, spomenik Šenoi, Manduševac, uspinjača, Rektorat itd. Usporedba rezultata dobivenih s jedne strane od studenata završnih godina psihologije i socijalnog rada (»laici«), a s druge strane od njihovih kolega s arhitekture i povijesti umjetnosti (»stručnjaci«), pokazala je da se oni međusobno razlikuju samo u onim dimenzijama za koje se može pretpostaviti da su im profesionalno bliže. Tako su »stručnjaci« karakterističnijima procjenjivali prizore iz dimenzije *Arhitektura*, a »laici« su to činili za *Zdravstvo i školstvo*. Ti su nalazi sukladni rezultatima stranih autora, koji su također pokazali da se stručnjaci i laici međusobno razlikuju u percepciji okoline, ali isto tako da se poznatiji prizori drukčije procjenjuju od manje poznatih. Na temelju rezultata ovoga istraživanja pokazalo se da su doista neki objekti u Zagrebu, za koje vjerojatno i inače vlada suglasnost da su simbolički i

perceptivno salijentni, doista njegovi pravi simboli. Najizrazitiji takav primjer je katedrala Sv. Stjepana. No pokazalo se da se dovoljno karakterističnima predočavaju i neki elementi o kojima se obično ne misli kao o simbolima, npr. prizor tramvaja, uspinjača. Temeljem sustavnoga istraživanja simboličkih elemenata grada, a ova je studija, u metodološkom pogledu, ilustracija takva istraživanja, mogu se otkriti one simboličke oznake koje mogu poslužiti za promicanje ili pak mijenjanje »slike o gradu«. Također su, na temelju analize, utvrđeni i nekarakteristični prizori grada Zagreba, poput panorami naselja na obroncima Medvednice, prizora stambene četvrti ili recepcije jednoga hotela. Doista, ti se prizori mogu smatrati zagrebačkim »nesymbolima« jer se takvi ili slični prizori vide i u drugim urbanim sredinama.

Budući da se gradski simboli mogu empirijski identificirati koristeći i drugim metodama, npr. metodom asocijacija, ispitivanjem stavova ili pak zadovoljstva, bilo bi zanimljivo usporediti rezultate dobivene na različite načine.

LITERATURA:

- Appleyard D. (1977). Understanding professional media: Issues, theory and a research agenda. U: I. Altman and J. F. Wohlwill (eds), **Human Behavior and Environment: Vol.2**. New York: Plenum.
- Ajduković D. i suradnici (1988). **Doživljajne karakteristike Istre**. Grožnjan, (neobjavljeno).
- Broadbent, G., Bunt, R. and Llorens, T. (Eds.) (1980) **Meaning and behavior in the built environment**. New York, Wiley, 21-42.
- Coeterier, J. F. (1983). A photo validity test. **Journal of Environmental Psychology**, 3:315-323.
- Craik, K. H. and Appleyard, D. (1980). Streets of San Francisco: Brunswik's model applied to urban infereres and assessment. **Journal of Social Issues**, 36:72-85.
- Dakić, S. (1978). Simboličko značenje i doživljaj gradskog života. U: Prelog, V. i sur., **Funkcije gradskog centra i podcentara u zagrebačkom gradskom prostoru**. Zagreb: Centar za društvena istraživanja Sveučilišta u Zagrebu i Odjel za povijest umjetnosti Filozofskog fakulteta.
- Dakić, S., Perković, Z., Rogić, I., Stojković, A. (1989). **Urbana drama Donjeg grada Zagreba**. Zagreb: Centar za idejno-teorijski rad GK SKH.
- Devlin, K. and Nasar, J. (1989). The beauty and the beast: Some preliminary comparisons of »high« vs. »popular« residential architecture and public vs. architect judgments of same. **Journal of Environmental Psychology**, 9:333-344.
- Feimer, N. R. (1984). Environmental perception: the effects of media, evaluative context and observer sample. **Journal of Environmental Psychology**, 4:61-80.
- Groat, L. (1982). Meaning in post-modern architecture: an examination using multiple sorting task. **Journal of Environmental Psychology**, 2:3-22.
- Harrison, J. and Howard, W. A. (1980). The role of meaning in the urban image. U: Broadbent, G., Bunt, R. and Llorens, T. (Eds.), **Meaning and Behavior in the Built Environment** (str. 163-183). New York: Wiley.
- Hershberg, R. G. (1980). A study of meaning and architecture. U: Broadbent, G., Bunt, R. and Llorens, T. (Eds.), **Meaning and Behavior in the Built Environment** (str. 21-42). New York: Wiley.
- Lay, V. i Čaldarović, V. (1979). **Karakteristični elementi fizionomije Zagreba i problemi gradskog značaja**. Zagreb: Centar za društvena istraživanja Sveučilišta u Zagrebu.
- Lynch, D. (1974). **Slika jednog grada**. Beograd: Građevinska knjiga.
- Nasar, J. L. (1980). Influence of familiarity on responses to visual qualities of neighborhoods. **Perceptual and Motor Skills**, 51:635-642.
- Pennartz, P. J. J. and Elsinga, M. G. (1990). Adults, adolescents and architects: differences in perception of the urban environment. **Environment and Behavior**, 13(22):675-714.

- Schroeder, H. W. (1991). Preference and meaning of arboretum landscapes: Combining quantitative and qualitative data. *Journal of Environmental Psychology*, 11:231–248.
- Shuttleworth, S. (1980). The use of photographs as an environmental presentation medium in landscape studies. *Journal of Environmental Management*, 11:61–76.
- Stamps, A. E. (1991) Comparing preferences of neighbors and a neighborhood design review board. *Environment and Behavior*, 23:616–629.
- Steward, T. S., Middleton, P., Downton, M. and Ely, D. (1984). Judgments of photographs vs. field observations in studies of perception and judgment of the visual environment. *Journal of Environmental Psychology*, 4:283–302.

EMPIRICAL DEFINITION OF TOWN SYMBOLS

Dean Ajduković and Dinka Čorkalo
Faculty of Philosophy, Zagreb

Summary

The essay is discussing the results of empirical defining of town symbols — the method used has been the visual simulation of the real environment. Conceptual analysis of the notion of megalopolis on the example of Zagreb, as well as the analysis of the contents of touristic monographs and town guides, have helped defining of seven dimensions of the concept of town — they are illustrated by carefully selected series of colour slides. Two groups have been canvases ("experts" and "laics"); they have been asked to consider every scene and decide in what degree it is characteristic of Zagreb. Within every dimension highly characteristic scenes ("symbols") as well low—characteristical symbols ("non—symbols") have been determined. Similar method has been applied to the whole of 88 scenes. It has been shown that the groups differ in their estimates on the characteristic in only two dimensions (Architecture and Health—educations), thus the professions seems to be determining the differences in the evaluations among the members of both groups. The results have been studied and compared to the results of other, mainly foreign, research programs results.

Key words: concept of the town, dimensions of the town concept, experts, laics, symbols, visual simulation method

EMPIRISCHE FESTSTELLUNG DER STADTSYMBOLS

Dean Ajduković und Dinka Čorkalo
Philosophische Fakultät, Zagreb

Zusammenfassung

Im Text werden die Ergebnisse der Empirischen Feststellung der Stadtsymbole durch die Anwendung der Methode der visuellen Nachahmung der wirklichen Umgebung dargestellt. Durch die Konzeptanalyse der Grosstadtvorstellung anhand des zagreber Beispiels, sowie durch eine Inhaltsanalyse der touristischen Monographien und Stadtführer, wurden sieben Dimensionen von Stadtvorstellungen definiert, welche mit einer sorgfältig ausgewählten Reihe Farbdiapositive illustriert wurden. Zwei Gruppen von Kandidaten wurden befragt ("Fachleute" und "Laien") und von ihnen wurde verlangt einzuschätzen inwieweit jeder einzelne Vorfall für Zagreb charakteristisch ist. Innerhalb jeder Dimension wurden hochcharakteristische Vorfälle ("Symbole") und weniger charakteristische Vorfälle ("Unsymbole") festgestellt. Ein ähnliches Verfahren wurde auch auf der gesamten Reihenebene von 88 Vorfällen durchgeführt. Es zeigte sich, dass sich die befragten Gruppen in ihren Einschätzungen der Kennzeichnung auf nur zwei Ebenen unterscheiden (Architektur sowie Gesundheits- und Schulwesen), so scheinen die Berufe der Befragten dieser Gruppe auch die Unterschiede in ihrer Einschätzung zu bestimmen. Die erhaltenen Ergebnisse wurden mit den Ergebnissen anderer hauptsächlich ausländischen Forschungen betrachtet und verglichen.

Grundausrücke: Dimensionen der Stadtvorstellungen, Fachleute, Laien, Methode der visuellen Nachahmung, Stadtvorstellung, Symbole